

КОМПЛЕКТОВА Т. О.,

суддя, голова

(Северодонецький міський суд

Луганської області, відряджена

до Придніпровського районного суду

м. Черкаси)

аспірантка кафедри кримінально-

правових дисциплін

(Луганський державний університет

внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка)

УДК 343.01

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.39>

КРАДІЖКА ТА ЇЇ ВИДИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Статтю присвячено дослідженню еволюції формулювання поняття крадіжка, її правової природи, видів та протидії крадіжкам кримінально-правовими засобами. Наголошено на важливості дослідження витоків становлення законодавства щодо кримінально-правової охорони власності, формування окремих правових категорій і понять, зокрема злочини проти власності, їх види, крадіжка та види крадіжки тощо. Досліджено еволюцію формулювання поняття крадіжка, її правову природу, засоби протидії крадіжкам з часів Київської Русі до початку ХХ ст.

Відзначено, що вітчизняне кримінальне законодавство пройшло тривалий шлях визначення змісту, видів кримінальних правопорушень проти власності. Наголошено на тому, що на вказані процеси впливали зміни державного устрою та влади, перебування українських земель у складі інших держав, зміни ідеологічних підходів тощо. Аналіз правових пам'яток вказаного періоду свідчить про широкий спектр захисту права власності кримінально-правовими засобами. Нормативно-правові акти досліджуваної доби містять детальну інформацію щодо кримінально-правової характеристики майнових злочинів, у тому числі й крадіжки, що дає можливість досліднику простежити еволюцію суспільних відносин у вказаній сфері, їх особливості, формування окремих інститутів кримінального права, скасування старих і появу нових норм, що регулювали кримінально-правові відносини, пов'язані із злочинами проти власності, у тому числі й вчиненням крадіжок.

Зазначено, що кримінальне законодавство пройшло досить тривалий шлях визначення кримінальних правопорушень проти власності. Акцентовано увагу на тому, що здійснення історико-правової характеристики злочинів проти власності дає можливість простежити еволюцію крадіжки як інституту кримінального права, зрозуміти зміну суспільних настроїв щодо усвідомлення важливості захисту права власності, відношення суспільства до осіб, які на нього посягають, що, безумовно, має важливе значення для сучасного розуміння кримінально-правових та кримінологічних проблем, пов'язаних із злочинами проти власності, у тому числі й крадіжками.

Ключові слова: злочини проти власності, крадіжка, види крадіжки, кваліфікована крадіжка.

Kompliektova T. O. Theft and its types: criminal and historical-legal analysis

The article is devoted to the research of the evolution of the development of the concept of theft, its legal nature, its types, and counteracting thefts by criminal law means. The importance of studying the origins of the formation of legislation regarding the criminal law protection of property, the formation of certain legal categories and concepts, in particular crimes against property, their types, theft, and types of theft, is noted. The evolution of the concept of theft, its legal nature, and means of counteracting theft from the time of Kyiv Rus to the beginning of the 20th century are studied.

Domestic criminal legislation is marked to have gone a long way in determining the content of the types of criminal offenses against property. It is marked that these processes were influenced by changes in the state and power, Ukrainian land belonging to other states, changes in ideological approaches, etc. An analysis of the legal memos of the given period indicates a wide range of protection of property rights by means of criminal law. Legal acts of that time contain detailed information on the criminal law characteristics of property crimes, including theft, which allows the researcher to trace the evolution of social relations in this area, their features, the formation of individual institutions of criminal law, the abolition of old and the emergence of new norms that regulated criminal law relations regarding the crimes against property, including theft.

It has taken a long while for criminal law to determine criminal offenses against property. The attention is brought to the fact that the implementation of the historical and legal characteristics of crimes against property makes it possible to trace the evolution of theft as an institution of criminal law, to understand the change in public sentiment regarding the awareness of the importance of protecting rights on property, the attitude of society towards offenders, which, of course, is important for a modern understanding of criminal law and criminological problems associated with crimes against property, including theft.

Key words: crimes against property, theft, types of theft, aggravated larceny.

Вступ. Кожна людина має право володіти майном як одноосібно, так і разом з іншими. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна. Ці безспірні твердження ще раз наголошують на актуальність проблематики та широкого спектру способів здійснення захисту права власності, у тому числі й кримінально-правовими засобами. Вітчизняна історія переживала періоди, коли традиційне розуміння права власності було спотворено. Зокрема, у радянський період формувалося негативне відношення до сприйняття права приватної власності. Як у вказаний період, так і в подальшому, це мало значні негативні наслідки, що проявлялися у його численних злочинних посяганнях на власність особи.

Тому на сучасному етапі розвитку українського суспільства важливим залишається вирішення не лише низки теоретичних проблем кримінально-правової охорони власності, а й вивчення історичного досвіду, правових пам'яток минулого, дослідження еволюції формування таких правових інститутів як інститут права власності, захисту права власності, кримінально-правової протидії діянням, що посягають на власність особи, тощо. Важливо дослідити витоки становлення законодавства щодо кримінально-правової охорони власності, формування окремих правових категорій і понять, зокрема майнові злочини, види майнових злочинів, крадіжка та види крадіжки тощо.

Різні аспекти проблематики кримінальних правопорушень, що посягають на власність особи, у тому числі й історико-правові, досліджували П.П. Андрушко, Н.О. Антонюк, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, П.С. Берзін, А.М. Бойко, І.Г. Богатирьов, В.І. Борисов, Я.М. Брайнін, Л.П. Брич, П.А. Воробей, С.Б. Гавриш, В.О. Глушков, В.К. Гришук, Н.О. Гуторова, О.М. Джужа, Ю.А. Дорохіна, О.О. Дудоров, М.Й. Коржанський, В.П. Ємельянов, О.М. Костенко, В.В. Кузнецов, Є.В. Лашук, С.Я. Лихова, М.І. Мельник, П.П. Михайленко,

А.А. Музика та інші вчені. У нашому дослідженні сконцентровано увагу на історико-правовому аналізі крадіжки як виду злочину проти власності.

Постановка завдання. Метою публікації є дослідження еволюції формулювання поняття крадіжки, її правової природи, видів та протидії крадіжкам кримінально-правовими засобами з часів Київської Русі до початку ХХ ст.

Результати дослідження. Правові пам'ятки Київської Русі свідчать про досить широкий спектр захисту права власності кримінально-правовими засобами, та містять детальну, як для того часу, інформацію щодо кримінально-правової характеристики крадіжки. Інститут права власності отримав належну для того часу правову регламентацію та посів вагоме місце у системі права. Крім того, значну увагу було приділено охороні вказаного інституту кримінально-правовими засобами. Злочини проти власності вважалися одними із найнебезпечніших, а покарання за їх вчинення – досить суворими.

Науковці й нині дискутують щодо класифікації видів злочинів проти власності, що визначалися у правових пам'ятках доби Київської Русі. Більшість дослідників, у тому числі І. Паньонко і В. Коваль, відзначають, що у вказаний період на позначення видів злочинів проти власності використовувалося загальне поняття «татьба», у якому можна виділити такі складі злочину як розбій і крадіжку [1].

Писаними правовими пам'ятками, що регламентували покарання за майнові злочини, були не лише внутрішні правові джерела, а й міжнародні договори того часу. Це перш за все, договір князя Олега з греками 911 р., договір князя Ігоря з греками 945 р. Вказані договори містять пункти, що регулюють суспільні відносини, пов'язані із крадіжкою, розбоєм та іншими діяннями, на позначення яких використовувалося поняття «татьба» [2, с. 5-6].

Крадіжку досить детально описано у редакціях Короткої (8 статей) та Поширеної (13 статей) Руської Правди [3]. Аналіз вказаних статей дає можливість простежити її певну кримінально-правову характеристику. Крадіжки розрізнялися за предметом – зброя, одяг (ст. 13), челядь (ст. 29) (на той час челядь вважалася предметом). При чому, за крадіжку холопа призначалося більше покарання, чим за його вбивство. У той час це пояснювалося тим, що вкрадений холоп може принести крадію прибуток, працюючи на нього, а вбитий – ні. Зрозуміло, що з погляду сучасності це абсолютно неприйнятні речі, але історичні реалії того часу були саме такими.

У пізніших редакціях Руської Правди крадіжки уже поділялися і за суб'єктами вчинення. Звертає увагу також поділ на крадіжки, що здійснювалися із відкритої і закритої території, при чому крадіжка із останньої каралася значно суворіше, що також підкреслює особливу увагу до охорони власності. За сучасною термінологією, мова йде про кваліфіковану (із закритого приміщення) і просту крадіжку (із відкритої території).

Також крадіжки поділяли залежно від суми накладення штрафу: найтяжчу (12 гривень), середню (3 гривні) і найменшу (1 гривня). Щодо тяжкості покарання, то найбільш суворим визначалося «потік і пограбування», тобто вигнання із громади та позбавлення майна. Разом із тим, Руська Правда не розрізняла видів співучасті у вчиненні злочину, у тому числі й крадіжки, всі особи причетні до неї, несли однакове покарання.

Окремо виділяли церковну крадіжку, про що було вказано у Церковних Статутах Великих князів, тобто коли мова йшла про посягання на майно церкви. В юрисдикції церкви також перебував розгляд крадіжок, вчинених в межах сім'ї [3].

З погляду історичної ретроспективи правові пам'ятки Київської Русі цінні також тим, що вони регулювали кримінально-правові відносини протягом довготривалого періоду після розпаду Київської держави та мали подальший вплив розвиток кримінального права у інші періоди української державності.

Галицько-Волинська держава не лише продовжила традиції Давньоруської державності та права, а й мала певні особливості правової системи: зміцнення феодального права привілею; відтворення соціальної диференціації населення; вплив європейського феодального права тощо. Відбулися певні зміни у розумінні самого поняття «злочин». Останній почав сприйматися не лише як посягання на інтереси певної особи (її образа), а й порушення

правопорядку, установленого в державі князем, а отже, й нанесення образи йому також. Такі зміни щодо розуміння злочину вплинули і на розвиток інституту покарання. Так, покарання у вигляді інституту майнового відшкодування поділялося на віру (передавалася до княжої скарбниці) та головщину (виплачувалася потерпілому та його родині) [3]. Як бачимо, кримінальне право набувало все більших рис публічного права, а розуміння злочину як діяння, що порушувало загальний правопорядок у суспільстві, що мала забезпечувати держава.

Злочини в кримінальному праві Галицько-Волинської держави класифікували таким чином: вчинені навмисно та з необережності; одноособово та в співучасті; з обтяжуючими (щодо жінок, батьків, способом небезпечним для всієї громади) та з пом'якшуючими (у стані крайньої необхідності, необхідної оборони, під примусом тощо) обставинами; за об'єктом посягання – злочини проти майна, життя, здоров'я, громадського порядку, статевої недоторканності, у сфері торговельної діяльності, моральних і релігійних засад суспільства [4].

У середині XIV ст. значна частина українських земель ввійшла до складу Великого князівства Литовського. Кримінально-правові відносини у вказаний період регулювалися редакціями трьох Литовських статутів (1529, 1566, 1588 р. р.), в основі яких лежала Руська Правда. Литовсько-руське кримінальне право під злочиним розуміло «кривду», «шкоду», «виступ», порушення Божого і людського закону, приватного та публічного добра.

Литовські статuti серед видів злочинів розрізняли такі майнові злочини: крадіжку, пограбування, розбійний напад, знищення або спалення майна. Відповідно до Литовських статутів крадіжка – це заволодіння чужим майном «зłodійським тасмним чином» (Статут 1529 р. Р. XIII, арт. 1, 10, 12, 23; Статут 1566 р. Р. XIII, арт. 4; Р. XIV, арт. 2, 11, 13, 20, 25, 26 та ін.). Об'єкт крадіжки – майно, що є предметом безпосереднього володіння конкретної особи (домашні речі, свійські тварини, продукти, знаряддя праці тощо) [5; 6; 7].

Крадіжку відносили до тяжких злочинів і за її вчинення застосовували тілесні покарання, а злочинця, схопленого з вкраденим або по «гарячих слідах», карали смертю. Покарання також залежало від цінності вкраденого, способу вчинення злочину, соціального становища злочинця. Якщо злочинець не міг відшкодувати завданих збитків чи повернути вкраденого, могла бути застосована смертна кара. В статутах 5-12 розділу 13 Литовського статуту 1588 р. чітко передбачено вартість предмета посягання (кінь, велика і мала худоба, домашні птахи, збіжжя, сіно, городина, речі домашнього виробництва тощо). Ціну враховували під час визначення розміру шкоди, та покарання [7].

Щодо суб'єкта злочину, то з 1457 р. ним визнавалася осудна чи частково осудна фізична особа, яка досягла семирічного віку. Відповідно до Другого статуту – 14-ти річного віку, а в другій половині XVI ст. – 16 р. Підлягали також кримінальній відповідальності особи, які знали про вчинення злочину, але не донесли владі про нього чи переховували злочинця. Литовський Статут 1529 року включав положення про відповідальність за групові злочини, за переховування предметів, добутих злочинним шляхом, а також за придбання й збут викраденого: «... якби наші піддані переховували у своїх домах або маєтках підозрілих людей, злочинців, розбійників, зłodіїв і вигнаних із країни або давали їм якісь поради, або допомагали, завдаючи цим шкоди суспільству, або користувались речами, добре знаючи, що вони крадені... то винуватого має бути покарано так само, як і перелічених вище злочинців; тому що задля справедливості і тих, що скоюють злочини, і тих, що потурають їм, має бути покарано однаково» [5, с. 261].

Після Люблінської унії 1569 року значна частина українських земель ввійшла до складу Речі Посполитої. Однак спочатку роль польського права в регуляції суспільного життя в українських землях була незначною, продовжували діяти другий Литовський статут 1566 р., звичаєве право, Руська Правда тощо. З часом правова система в українських землях зазнала впливу законодавчих актів Речі Посполитої (статутів, судбників, сеймових постанов, привілеїв тощо). Це стосувалося і кримінального права. З часом польське кримінальне право стало в українських територіях домінуючим. За римською правою традицією злочини поділялися на публічні і приватні. Крадіжка відносилась до останніх.

Крадіжка визначалася як таємне заволодіння майном з метою привласнення. Злочин вважався завершеним з моменту заволодіння річчю. Залежно від часу вчинення крадіжки поділялися на нічні і денні; від вартості викраденого – дрібні і великі; від способу вчинення – прості і кваліфіковані. Під час визначення покарання за крадіжку враховувалося: чи злочин був учинений під примусом, чи з власної волі, уперше чи повторно; вартість викраденого; добровільне зізнання і розкаяння у вчиненому; групою осіб за попередньою змовою чи одноособово. Неповнолітні особи у віці до 14 років та особи, які вчинили дрібну крадіжку через голод, звільнялися від кримінальної відповідальності [2, с. 19].

Кримінально-правова характеристика крадіжки в історичній ретроспективі була б неповною без звернення до звичаєвого права Запорізької Січі. Адже загальновідомо, що саме на Запоріжжі сформувалася нова українська (козацька) державність, що стала основою Української козацької держави середини XVII ст.

Козацьке звичаєве право було «стародавнім звичаєм, словесним правом і здоровим глуздом» [8]. Правові норми утверджували військово-адміністративну організацію, визначали правила військових дій, діяльність адміністративних та судових органів, порядок землекористування, договірні відносини тощо. Значна кількість правових норм регулювала відносини кримінально-правового характеру. Кримінальне право виділяло такі злочини: проти життя (вбивство), проти здоров'я (заподіяння тілесних ушкоджень), військові злочини (дезертирство, програш бою, ухилення від посади, на яку обирало козацьке товариство, пияцтво під час військового походу).

Значну увагу було приділено майновим злочинам до яких відносили розбій, неповернення боргу, крадіжку. Крадіжку розрізняли залежно від суб'єкта: особиста та крадіжка майна всього товариства. Майнові злочини каралися досить суворо: від застосування смертної кари до приковування до ганебного стовпа і забивання буковими киями (конокрадство, пограбування купців тощо). Неповвернення боргу тягнуло за собою приковування до лафета гармати. Винний звільнявся від покарання коли повертав борг або хтось із родичів чи друзів поручався за нього [8].

В період функціонування Української козацької держави норми кримінального права, що застосовувалися для регулювання кримінально-правових відносин, були досить різноманітними та містилися у козацькому звичаєвому праві, Литовських статутах, положеннях магдебурзького права, гетьманських універсалах тощо. Як зазначає П. Захарченко, залежно від ступеня суспільної небезпеки кримінальне право розрізняло такі види кримінальних діянь: злочин (найтяжче протиправне діяння, за яке передбачалася переважно смертна кара; провина (правопорушення середньої тяжкості); проступок (дрібне правопорушення) [9, с. 122].

Серед майнових злочинів розрізняли крадіжку, розбійний напад, пограбування. Крадіжка залежно від суми викраденого поділялася на просту (до 20 рублів) і кваліфіковану (більше 20 рублів, здійснення трьох крадіжок підряд, вчинення злочину групою осіб, проникнення в житло). За крадіжку, вчинену вперше, передбачалося побиття канчуками та відшкодування в розмірі ціни викраденого; за другим, третім разом додавалися калічицькі покарання. Якщо злочин вчинявся вчетверте – смертна кара.

У XIX – на початку XX ст. майже 90% території України, входили до складу Російської імперії, а отже, й розвиток кримінального права здійснювався у напрямку інкорпорації вітчизняної правової системи у загальноімперську. Норми кримінального права регулювалися т. XV Зводу законів Російської імперії та «Уложенням про покарання кримінальні та виправні» 1845 р. з редакціями 1866 і 1885 р.р. Так, глава III Уложення містила більше 60-ти статей, присвячених відповідальності за різні види крадіжки, грабежу, розбою, шахрайства, розтрати, винищення чи ушкодження чужого майна тощо.

Злочини проти власності поділялися залежно від їх сфери вчинення: державна власність, власність приватних осіб. Значну увагу було приділено майновим злочинам, пов'язаним із викраденням церковного майна.

Відповідно до глави III Уложення до викрадення належали: розбій, грабіж, «злодійство-крадіжка», «злодійство-шахрайство». «Злодійство-крадіжка» визначалося як таємне

викрадення чужого майна без ознак розбою чи грабежу (ст. 2146). «Злодійством-шахрайством» вважалося викрадення чужих речей за допомогою обману (ст. 2172) [10].

З формуванням інституту мирового суду в ході судової реформи 1864 року було розроблено Статут про покарання, що накладаються мировими суддями. Мирові судді мали право розглядати справи про дрібні злочини і проступки, за які передбачалися покарання у вигляді зауваження, попередження, штрафу до 300 рублів, арешт до шести місяців або ув'язнення до одного року. Статтею 170 Статуту визначалися кваліфіковані крадіжки 1) в церкві 2) у нічну пору доби; 3) з проникненням у приміщення; 4) за змовою декількох осіб 5) у громадських місцях чи під час при масових зібрань; 6) слугами, робітниками, які проживали у господаря; 7) особами, що уже притягувалися до кримінальної відповідальності за крадіжку [11].

Наступним етапом розвитку кримінальних норм стало Кримінальне Уложення від 1903 р., яке хоч і не набуло чинності у повному обсязі, але мало значний вплив на подальший розвиток кримінально-правового законодавства як в цілому, так і у сфері правового регулювання майнових злочинів. Поняття «викрадення майна» зазнало певних змін: крадіжку і грабіж було об'єднано у єдиний склад злочину – злодійство – таємне або відкрите викрадення чужого майна з метою привласнення, визначалися види злодійства: викрадення із будинків чи приміщень у нічний час із пошкодженням засувів; викрадення групою осіб; конокрадіство, викрадення особою, яка уже притягувалась до кримінальної відповідальності за подібні злочини; викрадення за допомогою обману тощо [9, с. 162].

Отже, аналіз нормативно-правових актів минулого дозволяє стверджувати, що формування кримінально-правових норм, що регулюють відповідальність за злочини проти власності в цілому і крадіжку зокрема, виробленню певних дефініцій, передували тривалий період розвитку вітчизняної правової думки. Тому дослідження чинних кримінально-правових норм, змісту законодавчих дефініцій неможливе без застосування історичного методу науки кримінального права. Дослідження становлення і розвитку кримінальної відповідальності за крадіжки та злочини проти власності в цілому залишається актуальним для сучасному розвитку кримінально-правових відносин.

Висновки. Як бачимо, кримінальне законодавство пройшло досить тривалий шлях визначення кримінальних правопорушень проти власності. Зі зміною державного устрою та влади, перебування українських земель у складі інших держав, зміною ідеологічних підходів скасовувалися старі і з'являлися нові норми, що регулювали кримінально-правові відносини, пов'язані із злочинами проти власності, у тому числі й вчиненням крадіжок. Здійснення історико-правової характеристики вказаних видів злочинів дає можливість простежити еволюцію вказаного інституту кримінального права, зрозуміти зміну суспільних настроїв щодо усвідомлення важливості захисту права власності, відношення суспільства до осіб, які на нього посягають, що, безумовно, має важливе значення для сучасного розуміння кримінально-правових та кримінологічних проблем, пов'язаних із злочинами проти власності, у тому числі й крадіжками.

Список використаних джерел:

1. Паньонко І., Коваль В. Сутність та види злочинів проти власності у Київській Русі. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18339/9.pdf>
2. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України. Навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с.
3. Гавриленко О. А. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум. / О. А. Гавриленко, І. А. Логвиненко, Л. В. Новікова. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 309 с.
4. Бойко І.Й. Інститут покарання у джерелах права Галицько-Волинської держави (1199 – 1349 р. р.) URL: <http://www.apdp.in.ua/v69/41.pdf>
5. Статути Великого князівства Литовського. У 3-х томах. Статут Великого князівства Литовського 1529 року. За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Т. І. Одеса: Юридична література, 2002. 464 с.

6. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. II. Статут Великого князівства Литовського 1566 року. За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса Юрид. літ-ра, 2003. 560 с.

7. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. III. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. Кн. 2. За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юрид. літ-ра, 2004. 568 с.

8. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків. Львів: видавництво «Світ», 1990. Т. 1 319 с. URL: <http://museum.dp.ua/yavornitskypublication02.html><http://museum.dp.ua/yavornitskypublication02.html>

9. Захарченко, П. П. Історія держави і права України. Київ: Атіка, 2005. 367 с.

10. Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р. URL: www.civil.consultant./reprint/books/229/2.html#img3

11. Гавриленко О. А. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 309 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Havrylenko_Oleksandr/Istoriia_derzhavy_i_prava_Ukrainy_khrestomatiiia-praktykum.pdf

